

Володимир Гиря

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Терор і тероризм, як засіб зведення політичних та інших рахунків, метод залякування або нав'язування своєї волі, існує давно. Точної дати народження цього лиха не знають ні історики, ні політологи. Існує думка, наче тероризм як певна система – явище доволі нове, яке постало лише наприкінці XIX сторіччя. У певному сенсі це так, адже тероризм, у сучасному його тлумаченні виник на рубежі XIX–XX століть, але державним терором, терористичними актами (вбивства правителів, опозиційні рухи, які використовували радикальні методи боротьби) пронизана уся історія людства.

Як зазначає американський дослідник У. Лакер «одне з найдавніших відомих історії терористичних угруповань складала сикарії, прекрасно організована секта, яка діяла в Палестині в 66–73 роках н.е.» [3, с. 12]. Сикарії знищили будинок священика Ананії, а також палаци представників династії Іродів, вони спалили публічний архів, щоб знищити розписки боржників. Вони спалювали зерносховища і виводили з ладу систему водопостачання в

Єрусалимі. Вони були екстремістські й антиримські налаштованими націоналістами, але водночас вбачили своїх ворогів у середовищі поміркованої єгипетської і палестинської діаспори, у євреях, котрі стояли за спілку з Римом. З деяких джерел випливає, що у сикаріїв була ретельно розроблена доктрина, так звана «четверта філософія», щось на кшталт юдейського протестантизму. Вони корилися одному лише Богу, не визнавали над собою ніякої земної влади, відмовлялися бачити у священнослужителях посередників між Всевишнім і простими смертними. Інші автори наголошують на тому, що сикарії очолювали рух соціального протесту, налаштовуючи низи проти багатих верхів [3, с. 12–13].

Сполучення релігійного месіанства і політичного тероризму було притаманне і секті асасинів, що виникла в XI ст. В останні роки інтерес вчених до цієї секти посилюється, оскільки багато рис їхньої тактики і стратегії нагадують методи сучасних терористів. З Персії асасини здійснювали набіги на Сирію, вбивали префектів, губернаторів, халіфів. Сучасні дослідники відзначають аскетичну дисципліну сектантів. Асасини вітали мучеництво й смерть в ім'я ідеї і твердо вірили у постання нового світового порядку [1, с. 131].

Існує інша точка зору, представники якої вважають, що терор – це породження Великої Французької революції. Дане поняття увійшло в сучасну мову завдяки жирондистам і якобінцям, які об'єдналися у 1792 р., щоб змусити короля замінити колишніх міністрів лідерами ліворадикальних угруповань. Якобінський уряд запровадив систему державного терору у надзвичайних обставинах, коли в країні одночасно йшли громадянська війна (селянський заколот на півночі і федералістський заколот на півдні) і війна проти іноземної коаліції [52, с. 125]. Як відзначає відомий історик Альфред Манфред: «Сама політика боротьби штовхала якобінців на терор». «Багаті і тирани», жирондисти і фельяни, прихильники монархії і старого режиму менш за все були схильні здавати свої позиції без бою. Вони не тільки чинили відчайдушний опір новій, якобінській владі, яка перемогла 2 червня, а переходили у контрнаступ, встановлюючи прямі зв'язки з урядами європейських монархій і арміями інтервентів, створюючи могутню коаліцію всіх сил внутрішньої і зовнішньої контрреволюції [4, с. 351].

Спочатку якобінці (після народного повстання 31 травня – 2 червня 1793 року) обмежилися м'якими мірами, на кшталт домашніх арештів, але після ряду вбивств: 13 червня Шарлотта Корде вбиває «друга народу» Жана-Поля Марата, 16 червня в Ліоні вбито Шальє; та масових вбивств в Ліоні, Бордо. Тулоні якобінці змушені були піти на жорсткі міри.

Приклад Великої французької революції є дуже важливим, адже, крім того, що в той час виник і оформився термін «терор», він є і прикладом появи спочатку опозиційного тероризму, а потім як реакція – застосування державного терору. Найчастіше все буває навпаки: спочатку держава використовує масовий і тотальний терор, а потім виникають різні терористичні групи, які вчинюють супротив такій урядовій політиці. Дев'ятнадцяте століття привносить у теорію та практику тероризму низку нових ідей. Під впливом анархічних учень окремі особи намагаються боротись із репресивним апаратом держави. Звичайним

явищем стають акти вбивств державних діячів. Водночас «новим словом» стала Марксова ідея «диктатури пролетаріату» як засобу зламу «буржуазного механізму влади» та встановлення комунізму. Хоча треба визнати, що відносини між марксизмом та тероризмом завжди були неоднозначними. З одного боку, Маркс неодноразово засуджував терористичні методи боротьби, які, з його точки зору, не мали нічого спільного зі справжньою революцією, політичними методами борючись проти бланкістської тактики «змов», проти анархічного бунту Бакуніна. А з іншого боку, його ідея «диктатури пролетаріату» стала джерелом терору як за 1917–1953 років в СРСР, так і за часів «червоних кхмерів» Пол Пота в Камбоджі [5, с. 24].

Розглядаючи витoki тероризму, безумовно не можна залишити поза увагою події в Росії наприкінці XIX – початку XX ст. Якщо Велику французьку революцію можна назвати «засновницею» державного терору, то безумовно Росія є «родоначальницею» тероризму в його майже сучасному вигляді. Саме тут виникли перші терористичні організації, які є схожими на сучасні угруповання.

Організація «Народна воля» утворилася після розколу «Землі і волі» 15 серпня 1879 року. Це радикальне крило почало діяти ще задовго до свого організаційного оформлення. Народовольці вчинили декілька невдалих замахів на царя. Після одного з яких імператор помер в Зимовому палаці 1 березня 1881 р. [2, с. 89].

Потрібно відмітити, що після цього активна діяльність пішла на спад, адже народовольці бачили саме в особі Олександра II причини всіх незгод в Росії, він для них був символом багаторічного тиранства, хоча історики схиляються до думки, що народовольці вбили «не того царя», бо саме Олександр II запровадив реформи, завдяки яким імперію можна було перетворити з відсталої аграрної в високо розвинуту індустріальну країну з великим потенціалом. Цар був прихильником ліберальних перетворень, але гнів вилився саме на нього.

Отже, роблячи висновок, потрібно відмітити, що тероризм – це явище, яке існує вже багато століть. Воно існувало практично впродовж усієї історії, постійно вдосконалюється і набуваючи нових форм та змісту, а в XX столітті воно стало однією з найсерйозніших проблем людства. Нема жодної країни, яка б не постраждала від рух терористів (прямо чи опосередковано).

Разом з тим, необхідно підкреслити, що остаточно сучасний тероризм сформувався в Росії, адже тут впродовж XX–XXI століть це явище було піднесене до державної політики та стало засобом досягнення імперських амбіцій практично усіх лідерів. Як приклад цього свідчать сучасні події в Україні, намагання за допомогою тероризму знищити українську націю.

Щоб зрозуміти суть будь-якого явища мало дати йому визначення, виявити причини виникнення та виділити відмінні ознаки, потрібно ще й охарактеризувати і класифікувати всі види та форми прояву даного феномену. Тероризм, як і будь-яке інше соціальне явище, має багато форм, які постійно змінюються, переплітаються, збільшується їх кількість. Класифікувати види та форми тероризму дуже важко, адже це явище багатопланове і динамічне, але це необхідно для розуміння його сутності. Більшість класифікацій, які зустрічаються в сучасній літературі є достатньо умовними і неповними.

Такою, наприклад, є класифікація запропонована А. Радугіним. Він виділяє політичний і злочинний тероризм. Різниця між ними полягає в цілях і мотивах їх операцій. Терористи намагаються залякати суспільство, змінити державний лад, внутрішню політику і т. д., злочинці ж намагаються, навпаки, не привертати увагу і не зачіпати основи суспільства, в межах якого вони можуть здійснювати свого діяльність. Терористи мають на меті, нанести удар по «системі», а злочинці – набити кишенью. Тому пограбування банку, наприклад, для терористів допоміжна акція, а для злочинців – основна. І, навпаки, якщо терористи вбивству або загрози вбивства надають вирішальне значення, то для «професіоналів» вони виправдані лише у зв'язку з можливістю поживи [6, с. 69].

Ця класифікація має дуже багато вразливих сторін, адже досить важко виділити злочинний тероризм із усієї маси злочинів. Чим пограбування банку злочинними терористами відрізняється від звичайного, кого можна назвати злочинними терористами? До того ж сучасні терористичні організації не здійснюють пограбувань, адже вони фінансуються державами, окремими особами, а також мають свої підприємства.

Ф. Форсайт вважає, що існують чотири різновиди тероризму: національний (регіональний); одномірний (англійський «Фронт визволення тварин»); політичний; релігійний [8, с. 23].

Наведена типологія не може бути взятою за основу при дослідженні тероризму тому, що увесь тероризм є політичним, а тут він виділений окремо, тому постає питання, які організації можна віднести до націоналістичного і релігійного тероризму, не відносячи їх одночасно до політичного.

Найкращою класифікацією на сьогодні є розробка кандидата філософських наук, доцента, начальника кафедри філософії Харківського військового університету М. Требіна, яку він представив у своїй праці «Тероризм в ХХІ столітті», який виділив критерії, за якими сформовані види, а також – основні ознаки видів тероризму [7].

На нашу думку можна запропонувати часові рамки поділу тероризму, виділивши 4 основні етапи:

1-й період – з моменту виникнення тероризму до початку Першої світової війни. Даний період характеризується великою різноманітністю революційного тероризму та зародженням національно-визвольного тероризму. В цей період терористичні акти носили індивідуальний характер (спрямовані проти конкретної особи) і не супроводжувались великими людськими жертвами. Тероризм носив переважно національний характер.

2-й період – міжвоєнний. Він ознаменувався подальшим розвитком національно-визвольного тероризму, а також загостренням внутрідержавного тероризму. Останнє особливо знайшло своє відображення в «червоному» та «білому» терорі в Росії.

3-й період – середина 60-х–90-і роки ХХ століття. Відбувається активізація лівого та правого тероризму в Європі та національно-визвольного тероризму. Терористичні акти перестають бути цілеспрямованими та починають супроводжуватися масовими людськими жертвами. Дякуючи зусиллям світової

спільноти активізацію терористичної діяльності в кінці 90-х років XX століття вдалось дещо призупинити.

4-й період – початок XXI століття. На даний етап припадає активізація релігійного та національного тероризму (в першу чергу палестинського та ісламського).

5-й період – початок агресії росії проти України, намагання виправдати відкриту війну проти українського народу.

Таким чином, можна зробити висновок, що з огляду на надзвичайне розмаїття, змикання і переплетення різних форм тероризму, класифікувати їх дуже непросто, і будь-яка форма класифікації буде в чомусь умовною й більшою чи меншою мірою неповною. Практично жодний різновид тероризму не укладається цілком у певну типологічну класифікацію. Але сама така класифікація необхідна, тому що без чітких вихідних критеріїв і параметрів неможливо достовірно охарактеризувати конкретні різновиди сучасного тероризму.

1. Бардін О. Передісторія і генезис тероризму. *Людина і політика*. 2004. №2. С. 130–143.
2. Дорошенко А. Терор і тероризм. *Політика і час*. 1997. № 8–9. С. 14–21.
3. Лакер У. Витоки. *Незалежний культурологічний часопис*. 2002. № 25. С. 6–26.
4. Мартинов А. Виклик з боку терористів. *Політика і час*. 2001. № 10. С. 23–30.
5. Марченко Ю. На тлі ціннісної кризи. Тероризм: анатомія витоків. *Політика і час*. 2003. № 12. С. 61–66.
6. Сафонов А. Необходима глобальна система протидії тероризму. *Міжнародна життя*. 2003. № 1. С. 34–42.
7. Требин М. Тероризм в XXI веке. Мн.: Харвест, 2003. 816 с.
8. Устинов В. Международный опыт борьбы с терроризмом: стандарты и практика. М.: ООО Издательство «Юрлит-информ», 2002. 560 с.